POVEST

TALESİZLƏR ŞƏHƏRİ

Rəfiqə SADIQOVA

Qafargil Sabirabaddakı Çadır şəhərinə gəlib çatanda gecə yarıydı. Qaranlıqda çadırlar yerə döşənən göbələyə bənzəyirdi. Eyni görkəmdə, eyni biçimdə. Çadırın içində yanan işıq brezenti zorla yardığı üçün çöldən közərti kimi görünürdü.

Bu yerlərin qəribə iqlimi vardır. Gündüz nə qədər isti olsa da, səhərə yaxın hava sərinləşirdi. Maşının böyrünə sığınan və sərinlikdən büzüşən balaları hələ də yatırdılar. Qafar yavaş-yavaş oyanan insanların səsinə qulaq verib, üstünə saldığı odeyalı sağ əlinin hərəkəti ilə kənara itələdi. Bir müddət yerinin içində oturdu. Elə onda da bütün həyatı kino lenti kimi gözünün önündən keçdi.

…İkimərtəbəli evi vardı. Kənddə hamı o evə "indiyski ev" deyirdi. Birinci mərtəbədən ikinci mərtəbəyə qalxan pilləkən həm evin içindən idi, həm də burula-burula qalxırdı. Qafar bunu hind filmlərində görüb seçmişdi. Həyətindəki 35 metrlik, üstü örtülü, içindəki stolu və oturacağı dəmirdən olan mağar hər zaman toy olacaqmış kimi tərtəmiz olardı. Qafar şadlıq evlərini xoşlamazdı. Əhd eləmişdi ki, övladlarının toyunu bu mağarda eləsin…

Sığındıqları maşını, onun böyründə büzüşüb yatan övladlarını ürək ağrısı ilə seyr etdi. İlduzə də qalxmışdı. Amma haradan başlayacağını bilmirdi. Nə yanacaq vardı, nə qab-qazan. Uşaqlar isə gözlərini açan kimi yemək istəyəcəkdilər.

Dünya xali deyilmiş, yaxınlıqdakı çadırlardan çıxan adamlar onları əvvəlcə uzaqdan seyr etsələr də, sonra yaxına gəlib hal-əhval tutdular. Elə maşının yanındaca böyük bir süfrə açıldı. Kimin nəyi vardısa, qoymuşdu ortalığa. Balacalar yeyir, böyüklər isə ürəklərinə yığılan qübarı dillərinə gətirib dərdləşirdilər. Hələ ki, həyat insanları sınağa çəkirdi və bu sınağı nə durdurmağa, nə də ona alışmağa imkan yox idi. Təkcə ümidin əlini buraxmırdılar. Əl də ki, yaman sürüşkən idi. Tez-tez üzülərək ona pənah gətirənləri sarsıdırdı. Bax onda qəm yükünün altında qalan insanlar sanki sümüklərinə qədər ovxalanıb tökülürdülər.

Qafargil də çadır şəhərciyinin sakini oldular. Kənd camaatının təbəssüm yaradan sözü Qafara da gəlib çatmışdı. "Əvvəl kənddə yaşayırdıq, indi şəhərliyik" deyib bir-biri ilə zarafat edən insanlar şəhərin əvvəlindəki çadırı fikirlərindən silməyə çalışırdılar. Fəlakət, dərd, həsrət, ölüm görmüş insanların sanki heç nəyə müqavimət göstərməyə gücü qalmamışdı.

Süfrə yığışdırılandan sonra kişilər bir tərəfə çəkilib söhbətləşməyə başladılar. Bekar durmaq olmazdı. Ac qalmamaq üçün bir işin qulpundan yapışmaq lazım idi. Torpaq… İtirilən torpaqla sığındıqları torpağın fərqi o qədər böyük idi ki, düşünməyə dəyməzdi. Şoranlıq bütün çəkilən əziyyətləri heçə endirmişdi. Humanitar yardım kimi gətirilən gül və tərəvəz toxumları nə qədər əmək sərf edilsə də, əmələ gəlmirdi.

Qafargilə təklif edilən çadırın yanındakında yaşayan Ayaz onu başa saldı ki, dolanışıq üçün maşını ilə xaltura edə bilər. Bu sözü eşidən Qafar ürəyində acı-acı gülsə də, çönüb külfətinə baxanda başqa çarəsinin olmadığını anladı.

Bir zamanlar qaradinməz olan Qafar dəyişmişdi. Ünsiyyətcil olmuşdu. Çünki gördüklərini içinə atanda necə bir tufana sinə gərmək lazım olduğunun acı nəticəsini hiss etmişdi. Ölümdən qorxmurdu. Balalarının yiyəsiz qalmasından çəkinirdi. Yoxsa hər dəqiqəsi zülm olan bu ömrü yaşamaq istəməzdi.

❖ ❖ ❖

İnsanlar artıq Çadır şəhərinə alışmış kimiydilər. Yaşlılar buna özlərini məcbur etsələr də, gənclər taleyin qismәti, uşaqlar və yeniyetmələr isə yaşamın özü kimi dəyərləndirirdilər.

Həyat davam edirdi. Mələyi burada tanımayan yox idi. Hamı onu söhbətcil, hər şeyə bir quyruq bağlayan insan bilirdi. Mənfi və müsbət cəhətləri ilə hər kəsin tanıdığı və qəbul etdiyi Mələk bu boyda şəhərciyin başbiləninə çevrilmişdi. Xeyir işi olan, oğluna qız axtaran, hətta deyilənə görə iş, vəzifə axtaran da Mələyin çadırının qabağından keçməsə olmurdu. Özü də heç kimsənin qəlbini qırmazdı. Hərəni bir dil ilə yola verərdi. Hər kəsin qorxduğu bir şey olur. Mələk isə ölümdən yaman qorxurdu. Başa düşən düşür, düşməyən onun dodağının altında dediyi sözə amin deyirdi. O, etdiyi dualaların arasında "Allah sənin ömründən kəsib mənə calasın" sözünü deyəndə üzünə bir gülümsər ifadə verərdi. Ən həzz aldığı isə həmin adamın amin deməsi olurdu. Çünki o zaman sanırdı ki, duası elə həmin aminlə qəbul olunur. Elə o üzdən yas yerlərində az görünərdi. Xeyir işlər isə onsuz keçə bilməzdi. Sanki yazılmamış bir qanun vardı. Guya onun xeyir-duası yaman düşərli olurmuş.

Mələk belinə doladığı çiyin şalının saçaqlarını əli ilə daraqlaya-daraqlaya fikrə getmişdi. Nə vaxtdır diqqətini bir şey çəkirdi. Adilin oğlu ilə Bəstinin qızının baxışması səbəbsiz deyildi. Amma nədənsə oğlan evindən bir xəbər-ətər çıxmırdı. Qorxmaz dəllək işləyirdi. Çadır şəhərinin baş tərəfində yarı fanerka, yarı brezent bir yer düzəltmişdi. Çöldən adi görünsə də, içərisi bərli-bəzəkli idi. Dünyanın ən məşhur futbolçularının, müğənnilərinin, gözəllik müsabiqəsi qaliblərinin şəkilləri fanerkanın solğun rəngini, brezentin isə süzülmüş yerlərini bəlli etmirdi.

Yaşıl libaslı Türkiyə gözəli Məltəm Hakarın iri şəkli isə lap başdan vurulmuşdu. Çadır şəhərində içki düşkünü kimi tanınan Vidadi hər dəfə buraya gələndə Qorxmazın qılığına girmək üçün əli ilə Məltəmin şəklini göstərib:

- Ay Qorxmaz, bax gör, nə sənə layiq qızdı.

- Nə deyirsən, indi onu almaq üçün Türkiyəyəmi gedim?

- Yox, canım üçün, bilsə ki, sən ondan xoşlanırsan, özü durub bura gələrdi, - deyib heyran-heyran şəkli süzərdi Vidadi.

Bu sözlərdən sonra Qorxmaz Vidadidən bir qara qəpik belə almadan onu təraş edərdi. Vidadi gedəndən sonra isə dərin-dərin düşünüb "dəlidən doğru xəbər", deyəsən evlənməyin vaxtı çatıb", - deyərək öz-özünə eyham vurardı. Bax, elə bu zaman Bəstinin qızı Mətanət gözləri önünə gəlirdi. Sakit təbiətli, bəstəboylu, uzunsaçlı Mətanət onun diqqətini çoxdan cəlb etmişdi. Amma… Amması bu idi ki, çadırda yaşayarkən evlənmək istəmirdi Qorxmaz.

… Qorxmazın atası Adil Şahbulaqdakı daş karxanasında işləyirdi. Kişi elə bil ki, əhd eləmişdi, nəinki ikimərtəbəli evi, hasarını da ağ mişar daşı ilə boya-boy hördürmüşdü. Kənddə təkcə onlar yox ey, sanki hamı bir-birinin bəhsinə iki-üç metrə çatan hasarlar çəkdirmişdilər. Çəpər deyilən şey qalmamışdı. Böyük dəmir darvazası, daş hasarı, ağ dəmirdən taxtapuşu olmayana Söylü demiş, "hamı bir təhər baxardı". Xüsusilə o dəmir darvazanın hər iki qapısı açılıb "Jiquli"nin siqnal verərək həyətə girməsi bir özgə mənzərə idi. Adil kişi gəlişini evdəkilərə xəbər vermək və qapıda çox gözləməmək üçün maşınına musiqi kimi səslənən siqnal qoydurmuşdu. Düzdü, buna görə yol polisi onu bir neçə dəfə cərimə etsə də, siqnalı açmamışdı. Maşın dayanan kimi Qorxmaz tez eyvanın böyrünə qoyduğu vedrəni və dəsmalı götürüb həyətdən axan arxa doğru qaçardı. Vedrəni doldurub maşını yumağa başlayanda atası:

- Ehtiyatlı ol, suyun içində xırda daş olar, maşını cızar, - deyərdi. Maşını belə qoruyardı Adil kişi. Lakin qaça-qaç düşəndə nədənsə maşın xoda düşmədi və onu həyətdə qoymaq məcburiyyətində qaldılar. Atası o tələsikdə maşını brezent çadırla kip örtdü ki, toz-torpaq qonmasın. Qayıdacaqlarına o qədər əmin idilər.

Dərin xəyallardan ayrılan Qorxmaz hər dəfə bu hissləri yaşayanda bir xeyli özünə gələ bilmirdi. Atasının qəmgin sifəti, anasının ümidsiz söhbətləri düzəlmirdi, düzələ bilmirdi.

Deyirlər ki, danışılan dörd divar arasında qalır və qalmalıdır. Bəs çadırın sirri saxlamaq gücü nə qədər idi. Son vaxtlar anasının eyhamına atası Adilin sakit baxışları dəstək verirdi. Adil qaçqın düşəndən ayaqqabı ustası, çəkməçi kimi işləyirdi. Çadırın böyründə düzəltdiyi bir iş yeri vardı. Bütün çadır şəhərciyinin cırılan, qopan, gülmıxdan çıxan ayaqqabılarını o təmir edirdi. Aydındır ki, ayaqqabını düzəltdirənə kimi usta ilə müştəri arasında bir ünsiyyət körpüsü kimi söhbət olurdu. Bəzən siyasətə kimi gedib çıxan bu söhbətlər yenə dönüb-dolaşıb ailəyə, dolanışığa qayıdırdı. Xüsusilə oğul övladı olanlara "niyə evləndirmirsən?" sözü, məsləhəti tez-tez verilərdi. Əvvəllər bunun cavabı vardı. "Tezliklə yurd-yuvamıza qayıdanda" deyərdilər. Lakin illər keçdikcə bu sualın cavabı öz əhəmiyyətini itirirdi. Çünki geriyə dönüşdən bir xəbər yox idi.

Nəhayət, Adil kişi arvadı ilə danışmağı qərara aldı. Axşam yeməyindən sonra süfrəni yığışdıran Sona Adilin sözlü adama oxşadığını hiss etdi.

Adil:

- Sona, gəl yanımda otur, sənə sözüm var, - dedi.

Sona ona qəribə nəzərlərlə baxıb:

- Oturmasam deyə bilməzsən?

- Yox, bu elə-belə söhbət deyil, - deyib dərindən bir ah çəkdi. Ürəyindən "ay dünya, bu çadıra ev deyəndən arvadın yanında sözümüz də keçmir" fikrini keçirdi.

Sona əlini önlüyünə çəkib qapının ağzındakı döşəkçəni götürərək Adilin yanına gəldi. Döşəkçəni yerə qoyub əyləşdi. Ağrıyan dizini oxalaya-oxalaya Adilin üzünə baxdı. Adil haradan başlayacağını bilmədiyi üçün bir-iki dəfə öskürdü. Sonra:

- Deyirəm, bu çadır evlər bizim axırımıza çıxdı. Sağlam canımız qalmayıb, dünyaya etibar yoxdur. Qorxmazı… , - bir az dayanıb sonra, - deyirəm, bəlkə Qorxmazı evləndirək, - dedi.

Sona sanki bu xəbəri çoxdan gözləyirmiş kimi sevinclə:

- Yaxşı olar, ay kişi, - dedi.

- Amma…

- Nə amma?, - deyib Sona yerindən qalxdı. Lap baş tərəfdə qoyulmuş sandığın balaca qıfılını açmaq üçün boynundan asdığı açarı çıxarıb sandığı açdı. Əlini onun içərisində gəzdirib bir düyünçə çıxartdı. Sonra sandığın qapağını ehtiyatla endirərək gəlib Adilin yanında oturdu. Düyünçəni səliqə ilə, ehtiyatla açdı. Burada bir üzük, nazik boyun sepi və sırğa vardı. Bunları görən Adil sualedici nəzərlərlə arvadına baxdı.

- Bunlar…

- A kişi, bunları yardım kimi verilən çörəkpulunu yığaraq almışam.

Adilin üstündən sanki dağ götürüldü. Minnətdarlıqla Sonaya baxıb:

- Allah səndən razı olsun, - deyə bildi. Başqa heç nə söyləyə bilmədi. Qorxdu ki, boğazına dolan qəhər onun kövrəldiyini büruzə verər.

Bəli, bir zamanlar ehtiyacın nə olduğunu bilməyən Adil üçün dəyəri o qədər də baha olmayan bu zinət əşyaları ağır bir yükün altından çıxmaq qədər önəmli idi.

❖ ❖ ❖

Eyni rayonun kəndlərində belə toy-nişanla bağlı müxtəlif adət-ənənə olur. Bu müqəddəs ənənələri nəsillər qoruyub bir-birinə ötürür. Lakin çadır şəhər olandan tamamilə başqa bir adət-ənənə də yaranmışdı. İnsanlar olmayan heç nəyi sözə qoymurdu. Adəti də, ənənəni də imkanlarına təslim etmişdilər. İndi gəlin-bəy şəhərcikdə yaşayırdısa, heç üstü kuklalı, ququşu olan güllü-çiçəkli maşınlara belə gərək qalmırdı. Xonça da, gəlin də çadırdan-çadıra aparılırdı. Amma insafla desək, bunun özünün də bir yaraşığı, xoş ovqatı vardı. Kimin nəyə gücü çatırdısa, o da ən gözəl ənənə kimi qəbul olunurdu. Bircə çadır məsələsində problemlər yaranırdı ki, onu da dəyiş-düyüş yolu ilə qaydaya salırdılar.

Elçilik, nişan mərasimi uğurla tamamlanmışdı. Bu gün Ağcabədidə yerləşən Çadır şəhərindəki toy şənliyinə ətrafdakı kəndlərdən də qonaqlar gəlmişdi. Artıq hamı bir-birinə qarışmışdı. Bir nəfərin sevincindən çoxlarına pay düşürdü. Həm də uzunmüddətli döyüşlər, viran qalmış kəndlər, şəhərlər görmüş, didərgin, qaçqın düşmüş insanlar sanki sevinc üçün, toy üçün darıxmışdılar.

Adil kişi çoxdan arvadının əzizləyib sandıqda saxladığı qara kostyumunu geyinib çadırın qarşısında şax dayanaraq qonaqlara xoşgəldin edib, onları bir qədər irəlidə qurduqları böyük toy mağarına dəvət edirdi. Cavanlar xəlvətə salıb içdikləri içkinin təsirindən əjdahaya dönmüşdülər. İnsanlar sanki neçə illik kədərdən, nisgildən, qəmdən hayıf çıxmaq istəyirdilər. Mağarın yuxarı başında oturan padşahın əmri ilə fərrac qonaqları bir-bir onun hüzuruna gətirir, cərimə olunan sümüyünə düşsə də, düşməsə də, padşahın əmri ilə çalınan havaya oynayırdı. Şuluqluq etmək istəyənlər fərraşın əlindəki çubuğun "dadına baxırdı". Bundan kimsə incimirdi, əksinə, sevinc aşıb-daşırdı.

Toyun sonuna yaxın yuxarı başda qoyulan stolun arxasında sağdışı və soldışı ilə əyləşən bəyin tərifi başladı. Hər tərifin sonunda "bəyə xələt versin…", adlar çəkildikcə hər kəs bəyin qarşısındakı stola yaxınlaşıb nəmərini qeyd etdirirdi. Bu nəmər pul da olurdu, parça da, zinət əşyası da.

Toylarda muğam da oxunurdu, el mahnıları da ifa olunurdu. Oyun havası da çalınırdı. Bircə "Qarabağ şikəstəsi"ndən başqa. Bunu kimsə qadağan etməmişdi. Muğamın nəinki hamısına, heç bir sözünə belə dözməyə, dinləməyə gücləri qalmamışdı insanların. Vaxtilə Xan əminin ifasında səslənən və hər kəsin sevdiyi bu şikəstə indi insanların ən zəif nöqtəsi kimi onları elə göynədirdi ki, əzabı uzun zaman səngimirdi. Qorxmazla Mətanətin toyu ilə Çadır şəhərindəki ailələrin sırasına daha bir yenisi əlavə olundu.

❖ ❖ ❖

Aylar, illər ötür, geriyə dönmək arzusu elə bil şoran torpağa basdırılan toxumlar kimi cücərmədən çürüyüb yox olurdu.

Qafarın daha bir dərdi var idi ki, onu yalnız arvadı İlduzə ilə bölüşə bilərdi. Başqa kimsəyə söyləyə bilməzdi. Adamların onu qınamasından bərk qorxurdu. Bu dərd, bu sağalmayan, qövr edən yara Rasimlə bağlı idi. Qafar hər dəfə kənddən çıxanda Rasimi axtarıb tapmadığı üçün özünü danlamırdı ey, yamanlayırdı. Görəsən sözünün yaxasından elə tutub silkələyirdi ki, dəymişi bir yana kalları belə şarıltı ilə tökülürdü. Görəsən ölmədi ki… Görəsən… Ən qorxduğu da bu idi. Fikrinə gətirəndə bədənini buz kəsirdi. Başdanayağa keyiyirdi. Görəsən erməninin əlinə keçmədi ki? İndi gəl respublikanın 53 kəndinə, şəhərinə dağılmağa məhkum olan insanların arasından Rasimi axtar-tap görüm. Bu, ot tayasında iynə axtarmaq kimi çətin idi. Çünki Rasim elə vəziyyətdə deyildi ki, onun varlığı ilə yoxluğu insanları məşğul etsin.

Maşını ilə xaltura etdiyi üçün sərnişinlərinə bu mövzuda ətraflı olmasa belə ucundan-qulağından çatdırdığı sözlərə, söhbətə verilən reaksiyalar nəticəsiz qalırdı. Sanki insanlar axtarmaqdan, soraqlamaqdan yorulmuşdular.

Qafar Çadır şəhərində hər kəsin ümid yerinə çevrilmişdi. Kimin nə müşkülü olsa, əvvəlcə onu arayırdı. Etdiyi hər yaxşılıq onun Rasimin qarşısındakı cavabdehliyinə bəlkə bir işıq salar deyə fikirləşirdi. Allah böyükdür. "Bəlkə bir gün xəbər çıxar" sözləri onu ruhdan düşməyə qoymurdu. Həm də daxili bir səs ona Rasimin sağ olduğunu söyləyirdi. Bəlkə də bu, onun uzun axtarışının nəticəsiz qalmayacağına inandığı bir ümid qığılcımı idi.

Çadır şəhərinin yaxınlığındakı çayxana domino oynayan kişilərlə dolu idi. Çay bəhanəydi. Adamlar buraya vaxtlarını keçirmək üçün toplaşırdılar. Kim nə xəbər bilirdisə, birinci burada səslənirdi. Ayaması xəbərçi olan Əbülfət (söz gəzdirən deyildi, təzə xəbərlər həmişə onda olardı) qəflətən uca səslə:

- Ay kişilər, bilin və agah olun, - dedi.

Burada bir az pauza verdi Əbülfət. Sonra:

- Ə, Surxay, ordan bir çay ver görüm.

Hövsələsi daralan Kamal:

- Səni zəhər içəsən, fikrini tamamla, sonra çay iç dayna, - deyib üz-gözünu turşutdu.

Əbülfət sözünə davam etmək əvəzinə Kamalı cırnatmaq üçün:

- Bu qaçqınlıqda hərə nə gətirmişdisə, tükəndi. Təkcə sənin dayna sözündən başqa. Qarabağlıların bu kəlməsindən olmaz. Bilirsən niyə olmaz? Çünki onu cümləyə qoşanda məna şirinləşir, ləzzət verir.

Camaatın gülüşünə bir az da əsəbiləşən Kamal ərklə:

- Ə, səfeh-səfeh danışma, sözünü de, - dedi.

Əbülfət armudu stəkandakı çaydan bir qurtum alıb:

- Deyirlər çadır şəhərciyi daha olmayacaq. Rəhbərimiz deyib ki, Azərbaycanda bir dənə də olsun çadır şəhərciyi qalmayacaq. Xəbəriniz yoxdur ey, ölkədə neçə dənə yeni qəsəbə salınır. Çoxmərtəbəli binaları, hər cür şəraiti olan yeni qəsəbəyə köçəcəyik. Hələ deyirlər ki, hamamı da var, isti-soyuq suyu da.

- İndi deyirsən ki, Biləsuvardakı, Sabirabaddakı Çadır şəhərində, İmişlidəki yük vaqonlarında yaşayanlar, elə biz özümüz, Ağcabədidəki Çadır şəhərində məskunlaşanlar o dediyin qəsəbələrə köçəcək?

- Bəli, köçəcək, liftli binalarda, həyət evlərində yaşayacaqlar.

Heyrətdən ağzı açıq qalan Kamal:

- De sən öl?

- Ə, niyə ölürsən, neçə ildir çadırda canın çıxır, get bir az adam kimi yaşa, sonra ölərsən, - deyib güldü Əbülfət.

Kamal yenə də söz altında qalmaq istəmədi:

- Ə, az lovğalan, əlindəki o "Veb" radio olmasa, hardan biləcəkdin bunları? Səni belə onun balaca kronasına qurban olasan, - deyib əlini əlinə vurub güldü.

Bunu görən Çingiz:

- Ə, Kamal, deyirəm o ATƏT-nən sənin heç bir fərqin yoxdur ey. O da, sən də boş-boş danışmağı, özünü guya çox mühüm işlə məşğul olurmuş kimi göstərməyi sevirsiz. Ayə, nə olar, bir dəfə də sən bir xeyirli kəlmə söylə dayna, dünya dağılmaz ki.

Ələsgər:

- Çingiz, canım üçün səhv dedin, o ATƏT deyil, Amerika müşahidəçisidir. Ədalətdən xəbərsizdir, görmürsən? Yaxşı-pis axtarmır, özü bildiyini düzgün sayır. Nə deyim, vallah!

Hamının onun üstünə düşdüyünü görən Kamal pərt halda ayağa qalxıb çayxanadan çıxdı.

İnsanların üstünə sanki gün doğmuşdu. Dərd, qəm, qaçqınlıq, onun yaratdığı sonsuz problemlər bir dəqiqənin içində əridi, yox oldu. Allah, ümid nə gözəl şeymiş. Yaxşı ki, üzülmədi və üzülmədiyi üçün də insanlara yeni yaşam ruhu bəxş etdi.

Elə həmin gündən dövlət başçısının söylədiyi "Azərbaycanda bir dənə də olsun çadır şəhərciyi qalmayacaq" sözlərini yazıb çadır şəhərciyinin ən görməli yerinə vurdular. Bu fikrin hər sözü, qətiyyəti insanları qopduqları dünyaya bir daha möhkəm-möhkəm bağladı. Əslində, heç qopmamışdılar da, onlara elə gəlirdi.

❖ ❖ ❖

Murad doxdurgil artıq neçənci dəfə idi ki, üstünə "doktor İkram Rüstəmov" yazılmış bu qapını ümidlə açırdılar. Ucaboylu, yaraşıqlı və nəzakətli doktor Rasimin də məhəbbətini qazana bilmişdi. Heç kimlə ünsiyyət qurmayan Rasim elə ilk gündən İkram doktorun sözünə diqqətlə qulaq asır, ona cavab verməyə çalışırdı. İkram doktor onu müayinə etdikdən sonra bir neçə prosedurdan keçməsini tövsiyə etdi. Analizlərin, müayinələrin nəticəsi olaraq söylənən söz Südabənin də, Murad doxdurun da ürəyinə bir sərinlik gətirdi. İkram doktor dedi ki, hələ yetkinlik yaşına çatmadığı üçün müalicə ilə müsbət nəticə əldə etmək olar. Bu, uzun bir yoldur və ata-ana kimi sizdən çox şey asılıdır. Bu sözləri eşidən Südabənin yanaqları qızardı və başını aşağı salıb susdu. Elə Murad doxdur da bir az çaşan kimi oldu. O, üzünü Rasimə tutub:

- Oğlum, sən dəhlizə çıxıb bizi gözlə, - dedi.

Rasim dinməzcə ayağa qalxıb qapını arxasınca örtdü. Hər şeyi olduğu kimi öyrənən doktor təəssüflə başını buladı. Tutqun səslə:

- Boynunuza ağır bir iş götürmüsünüz. Bu çətin yolu mənimlə birlikdə qət edə biləcəksinizmi?

Hər ikisi eyni vaxtda:

- Əlbəttə, - dedilər və diqqətlə doktorun nə söyləyəcəyini gözlədilər…

Bəli, yol ağır oldu. İllərlə çəkən çox uzun və gərgin müalicə dönəmi başa çatmaq üzrə idi. Hətta bir gün İkram doktor onları sevinclə qarşılayıb:

- Beyindəki ocaqlar artıq sağalmaq, yox olmaq üzrədir, - deyib onları sevindirdi. Bunun nə demək olduğunu Südabə anlamasa da, Murad doxdura sanki dünyanı verdilər. Həkimi qucaqlayıb:

- İkram doktor, heç bilmirəm sizin bu əməyinizin qarşılığında nə söyləyim? Bircə onu deyirəm ki, nə yaxşı ki, varsan, Allah səni qorusun! Qorusun ki, insanların dərdlərinə əlac edəsən. Doğrusunu deyim ki, bir tibb işçisi kimi inamım az idi. Bu qapını açanda tələtüm içində idim.

İkram doktor:

- Bu işdə Südabə ananın əməyini danmaq olmaz. Bu, əsl fədakarlıqdır, - dedi.

Onlar ilk dəfə inamsız bir vəziyyətdə gəldikləri bu qapını indi böyük sevinclə tərk etdilər. Amma İkram doktorun adını hər üçü ürəklərinə həkk etdi. Həm alicənab həkim, həm də insan kimi. Bəli, yoxdan var yaradan bir insan kimi.

Südabə müalicə dövründə Rasimi həm də Çadır şəhərindəki məktəbə yazdırdı. Məktəb deyəndə ki, digər çadırlardan yalnız böyüklüyü ilə seçilirdi. İçərisini pərdələrlə bölüb "sinif otaqları" etmişdilər. Hərəsində də 4-5 sıra-salxaq parta vardı. Sinif otaqlarında keçilən dərslər bir-birinə mane olmamaq şərtləri ilə aparılırdı.

Rasim oxusun, öyrənsin deyə Südabə də onunla birlikdə dərslərə gəlirdi. Partaya sığışmadığı üçün hardansa bir kubik daşı tapıb "sinfə" qoymuşdu. Dərslər başa çatana kimi Südabə həmin daşın üstündə oturub gözləyirdi. Yoxsa Rasimin hövsələsi axıra kimi çatmazdı.

Südabə yenə də Rasimlə dərsə gəlmişdi. Həmişə onları gülərüzlə qarşılayan Rüxsarə müəllimə çox pərişan görünürdü. Müəllimə dərsə başladığı üçün Südabənin bunun səbəbini öyrənməyə imkanı olmadı. Nəhayət, dərs başa çatdı. Lakin Rüxsarə müəllimə Rasimin yazısından razı qalmadığı üçün dəftərə nümunə olaraq hərfləri yazdı ki, Rasim onları təkrar edərək xəttini düzəltsin.

Danışmaq üçün məqamın yetişdiyini hiss edən Südabə Rüxsarə müəllimәyə:

- Nədən pəjmürdəsiniz?, - dedi.

Müəllimə bir söz demədən kiçik masanın üstündəki göyüzlü dəftəri Südabəyə uzatdı.

- Bunu oxu, biləcəksən mənim kədərimin səbəbini.

Südabə aydın xətlə yazılmış cümlələri oxuduqca haldan-hala düşürdü. Onuncu sinif şagirdi Məryəm yazırdı:

"O yollara, sinəsi dağlı torpağa nisgil dolu bir həsrətlə baxırıq. 20 ildən çoxdur ki, doğmam, torpağım dediyimiz o səmtə üz tuta bilmirik. Gözün görə, əlin çatmaya, sən baxa-baxa torpağına od vurub yandıralar, amma onu söndürməyə nə gücün, nə haqqın çatmaya. Məcburi köçkün sözünün yaranmasına bais olanlara Allah min lənət eləsin. Haradan daxil oldu bu söz lüğətimizə? Kaş heç yerlidibli tanımayaydıq bu kəlməni. Məcburi köçkünlər indi respublikanın onlarca rayonunda məskunlaşıblar. Amma ömrünün bir hissəsinə aid olan xatirələrin "məcburi köçkünlüyü" də mövcuddur. İndi mən haradan alım o ayaqyalın gəzdiyim həyətimizi, bəzən gümrah, bəzən yuxulu getdiyim məktəb yolunu, anamın işdən gəlişini gözlədiyim qapımızı? Xatun nənənin şirin söhbətlərini. Xatirələrimin sapı elə qırılıb ki, yığmağa, yenidən ipə-sapa düzməyə iqtidarım yoxdur. Yuxularımda tez-tez getdiyim evimizi, küçəmizi görmək üçün nələrə qatlanmazdım?! Çünki oraya gedə bilsəydim, həsrətində olduğum, işğaldan sonra heç bir dəfə də olsa röyamda görə bilmədiyim anamın məzarını ziyarət edərdim.

Deyirlər rəhmətə gedənin ruhu hər şeydən xəbərdar olur? Görəsən anam bilir ki, torpaqlarımız əldən gedib? Bilməmiş olmaz.

Mənə elə gəlir ki, bizdən ən çox inciyən hamımızın ana dediyimiz torpağımızdır. Allah haqqı unutmamışıq, anamız torpaq səni. Ürəyimizin nisgili, gözümüzün giləsində qərar tutan yaş damcıları, aramsız sızıldayan ürəyimiz, "Daş düşdüyü yerdə ağır olar" kəlamının hikməti, xatirələrimiz bizi üzür. Amma gözləməkdən başqa çarəmiz yoxdur. Deyirlər insanda ən son ölən ümiddir. O ümidin ətəyindən elə bərk-bərk yapışmışıq ki, dırnaqlarımız düyünlənmiş əlimizi qanadıb. Olsun. Dözəcəyik, o günü görmək üçün, dözəcəyik, o yerlərə qayıtmaq üçün! Dözəcəyik, bağrı yarılmış torpağımıza məlhəm olmaq üçün! Çözək düşmüş xatirələrin düyününü açа-açа o yerlərə dönəcəyik. Bax, həmin gün bütün bayramların zirvəsi olacaq!"

Südabə yaşlı gözlərini silib:

- Hamımızın ürəyindən keçəni yazıb, - dedi.

Artıq Rasim müəllimənin tapşırığını yerinə yetirmişdi. Südabə onun əlindən yapışıb çadır sinfi tərk etdi. Amma ürəyində bir dünya nisgillə. Gələndə o yükü yox idi. Məryəmin yazdıqları onun da dünyasını qaraltmışdı. İrəlidə isə hələlik işıq görünmürdü.

Getdikcə vəziyyət düzəlirdi. Rüxsarə müəllimə Rasimə xüsusi şəfqətlə yanaşırdı. Ən başlıcası səbirlə. Yoruldum deyəndə dayanırdı. Həvəsim yoxdur deyəndə maraq üçün əlavə vasitəyə müraciət edirdi. Rasim oxumağa başlayanda isə… Əvvəlcə hecalarla oxudu. Südabənin sualedici nəzərlərini hiss edən müəllim Rasim ruhdan düşməsin deyə ucadan "afərin" deyirdi. Bu həm də Südabəyə bir mesaj idi. Demək, çəkilən zəhmət hədər getməmişdi.

Çox çəkmədi ki, Rasim əməlli-başlı yazıb-oxumağa başladı. Südabə onun ilk dəfə yazdığı cümlələri dəftərlə birlikdə çadırın "divarı"na sancaqladı. Bəlkə çoxları üçün bu adi bir iş idi. Lakin Südabə Rasimin yazıb-oxuması ilə qürur duyurdu.

❖ ❖ ❖

Rasimgil də qaçqınlar üçün salınmış yeni qəsəbəyə köçdülər. Murad doxdur ilk zamanlarda o yerlərdən aralanmaq istəməsə də, ayrı əlacı qalmırdı. Əvvəlcə istədi ki, cəbhə xəttinə yaxın rayonlardan birində ev kirayələyib yaşasın. Çünki hərdən külək əsəndə o tərəfdən sanki nəyisə özü ilə gətirərdi. O nəyisənin nə olduğunu Muradın özü də bilmirdi. Bircə ona elə gəlirdi ki, o külək elə bil əzizlərinin məzarının üstündən əsib gəlir. Lakin son vaxtlar o tayda görk üçün keçirilən hərbi təlimlər, açılan atəş səsləri, meşəyə, ota-ələfə vurulan od yanğına çevrilib onun can evini elə qarsırdı ki, ağrısı dözülməz olurdu. Adamın, millətin düşməni insanlıqdan tam kənar olmasa nə var ki! Bunlar sanki bəşər övladı deyildilər. Yalnız yandırmaq, dağıtmaq, vəhşilik etmək üçün yaranmışdılar. Hikkələrini daşdan, divardan, dini-ibadətgahlardan, tarixin özündən alırdılar. Tarixi olmayan bir toplum bunun qisasını çox zəngin mədəniyyətdən, qədimliyin isbatı olan abidələrdən alırdı. Tarix belə barbarları yəqin ki, heç zaman görməyib. Adama deyərlər ki, iddia edirsiniz ki, guya bura sizin torpaqlarınızdır. Bəs onda nədən ona qarşı belə amansızsınız? Yandırırsınız, dağıdırsınız, məhv edirsiniz. Qisasınızı daş altında yatan ölülərdən alırsınız. Yəqin ki, erməni yeganə millətdir ki, qəbirləri belə qazıb sümükləri çıxarır. Görəsən bu insanların başqa məşğuliyyəti olmayıb? Amma bir həyat həqiqəti var, insan özünün olanına heç vaxt qəsd etməz. Onun məhvinə çalışmaz. Meşədən, daşdan, divardan qisas almaz.

Murad doxdur da Rasimgilin köçdüyü qəsəbədə məskunlaşdı. Lakin eyni binada deyil, yanaşı binalarda qonşu oldular. Murad doxdur Rasimə elə öyrəşmişdi ki, onu görməyəndə darıxırdı. Rasim boylu-buxunlu bir oğlan olmuşdu. Oxuması, yazması zəif olduğu üçün isə orta məktəbi birtəhər başa vurdu.

Artıq Südabə də yaşlanmışdı, ayaq ağrılarından əziyyət çəkirdi. Ailənin dolanışığı üçün evə pul gəlməli idi. Təkcə dövlətin etdiyi yardımlarla keçinmək olmazdı. Onlar Murad doxdura da yük olmaq istəmirdilər. Qəsəbədəki tibb məntəqəsində həkim işləyən Murad onlara hər zaman arxa-dayaq dururdu. Lakin bunu Rasimin, Südabənin utanmaması üçün necə edəcəyinin yolunu axtarırdı. Axtarırdı və tapdı.

Rasim Murad doxdurun maşınına həvəs göstərirdi. Murad doxdur qıymasa da, maşını özü yuyurdu. Hərdən usta lazım olanda Murad doxdurun vaxtı olmadığı üçün maşının yanında o dayanırdı. Rasimin maşına və usta işinə marağını görən Murad doxdur:

- Rasim, bəlkə maşın ustası olasan, - dedi.

- Mən, usta…

- Nə olar ki, kim peşəsini qeybdən öyrənir (anasının qarnında sözünü işlədib, Rasimin yarasının qaysağını qopartmaq istəmədi. O qanayan yaranın acısı ona yaxşı tanış idi).

Nəhayət ki, razılığa gəldilər və Murad doxdur Rasimi Şikar ustaya şagird verdi.

❖ ❖ ❖

Südabə həmin günü yəqin ki, heç vaxt unutmayacaqdı. Artıq Rasim 6 aydan çox idi ki, usta yanında işləyirdi. İlk maaşını evə gətirdiyi gün Südabə az qaldı qol götürüb oynaya. Rasimin stolunun üstünə qoyduğu pula möcüzə kimi baxırdı. Başını göyə qaldırıb "İlahi, səni tanımayana lənət. Bu mənim balamın ilk maaşıdır", - deyib yaşaran gözlərini əlinin arxası ilə sildi.

- Ana, götür özünə nə istəyirsən al, - dedi Rasim.

Həmin gecə pul elə stolun üstündəcə qaldı. Südabə ona Rasimdən gələn bir möcüzə, Rasim isə ona analıq etmiş, hər cəfasına dözmüş, yeni yaşam bəxş etməyə səbəb olmuş Südabə anasına sevinc payı kimi baxırdı.

Südabənin əli-ayağı yerə dəymirdi. Bu pullar təkcə onların dolanışığını qaydaya salmırdı, həm də o deməkdir ki, ona bir şey olsa, Rasim çətinlik çəkməyəcək. Həyatına davam edə biləcəkdir…

…Südabə yoxsul bir ailənin qızı idi. Atası əlsiz-